ЎзМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУз
ACTA NUUz

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ 1997 ЙИЛДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

2022
1/10/1

Ижтимоий-гуманитар фанлар туркуми

Бош муҳаррир:
И.У.МАЖИДОВ – т.ф.д., профессор.
Бош муҳаррир ўринбосари:
Р.Х.ШИРИНОВА – ф.ф.д., профессор
Таҳрир ҳайъати:
Сагдуллаев А.С. – т.ф.д., проф.
Аширов А.А. – т.ф.д., проф.
Баллиева Р. – т.ф.д., проф.
Маликов А.М. – т.ф.д., проф.
Юсупова Д.Ю. – т.ф.д., проф.
Муртазаева Р.Ҳ. – т.ф.д., проф.
Мўминов А.Г. – с.ф.д., проф.
Нишонова О.Ж. – ф.ф.д., проф.
Абдуллаева Н.Б. – ф.ф.д., проф.
Мадаева Ш.О. – ф.ф.д, проф.
Туйчиев Б.Т. – ф.ф.д, проф.
Утамурадов А. – ф.ф.н, проф.
Мухаммедова Д.Г. – псих.ф.д
Болтабоев Ҳ. – фил.ф.д., проф.
Раҳмонов Н.А. – фил.ф.д., проф.
Сиддиқова И.А. – фил.ф.д., проф.
Садуллаева Н.А. – фил.ф.д., доц.
Арустамян Я.Ю. – фил.ф.д., доц.
Пардаев З.А. – фил.ф.ф.д., PhD.
Рофиева Г.Ю – фил.ф.ф.д., PhD.

Масъул котиб: **З. МАЖИД**

ТОШКЕНТ – 2022

МУНДАРИЖА

Тарих

Алимардонов О. Роль женщин в развитии народной дипломатии 4
Аҳмадова З. Абдурауф Фитрат Бухоро жадидчилигининг ёрқин намояндаси 8
Ктайбеков А. Социально-экономическое развитие республики Каракалпакстан (2017-2022) 11
Мухаммадиев Р. Усмон Юсупов ва Никита Хрушчев муносабатлари....15
Таммиксаар Э. Таави П., Саидбобоев З.Александр Фон Миддендорфнинг Фарғона водийсига саёҳати 19
Ўринбоев Д. Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегияси – замонавий стратегемалар назариясининг миллий даражадаги ифодаси 23

Фалсафа. Педагогика. Психология. Методика. Социология. Сиёсий фанлар. Исломшунослик

Абдижамилова М. Ўқиш саводхонлигини шакллантиришнинг назарий ва методик асослари 27
Abduvaliyev O. Mahallada ijtimoiy muammolarni bartaraf etish shart-sharoitlari 30
Абдужабборова З. Психологические основы интенсификации обучения иностранному языку в начальном этапе 33
Абдуназаров Л. Диний адабиётлардан экологик маданиятни шакллантириш воситаси сифатида фойдаланишнинг аҳамияти 36
Абушаев А. Современные методики преподавания английского языка....39
Агзамходжаева Ш. Методы философской компаративистики и сравнительного анализа в изучении наследия Алишера Навои 42
Akobirova S. Foreign language training in the credit-module system....46
Алиева К. Хорижий мутахассислар тадқиқотларида раҳбар шахсининг ижтимоий психологик хусусиятларини замонавий ҳолати....49
Allamova Sh. Aralash ta’limning institutsional, tashkiliy-texnologik va pedagogik aspektlari....52
Аллаярова Н. Гендер тенглик тафаккурини ривожлантиришнинг педагогик ва психологик моҳиятли жиҳатлари 56
Аминова Н. Фрэнсис Бэкон илмий меросининг тарихий-фалсафий асослари....59
Араббоев Х. Ўқувчиларининг жисмоний сифатларини тарбиялашнинг педагогик-психологик хусусиятлари....62
Ахмеджонов Д., Умиров Б. Амалий дастурлар пакетларини шахсга йўналтириш орқали ўқитишнинг илмий-методик таъминотини такомиллаштириш масалалари....65
Ашурова О. Бўлажак мактабгача таълим мутахассисларининг экоэстетик маданиятини ривожлантиришнинг ижтимоий-тарихий анъаналари, гендер хусусиятлари 69
Bozorova I. Solution of economic issues using modern act....72
Боқиев Х. Малака ошириш жараёнида профессор-ўқитувчиларни илмий методик тайёргарлигини бошқариш фаолиятини такомиллаштириш 75
Bo‘riyev O., Abdurasulova S. Korrupsiyaga qarshi kurashish – inson qadrini yuksaltirish mezoni 79
G‘ovsidinov M. “Alisher Navoiyning dunyoqarashi shakllanishida Abdurahmon Jomiyning roli Y.E.Bertels talqinida....82
Довранова О. Оила барқарорлигини таъминлашда эр-хотин муносабатларининг ўрни 85
Daminova B. Elektron ta'lim muhitida pedagogik faoliyatni tashkil etish....88
Джамиев Б. Кўппартиявийлик тизими жамиятни демократлаштириш омили сифатида....91
Djurayev E. Bolalar o‘rtasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirishning dolzarb masalalari 95
Жабборова М. Талабалар академик ўзлаштиришига таъсир этувчи омиллар 98
Джалилов Х. Темир йўл муҳандислиги йўналиш талабаларининг касбий маданиятини ривожлантиришнинг педагогик шарт-шароитлари 101
Jansaitova J. Boshlang‘ich sinflarda psixologik diagnostika usullari 104
Замилова Р. Вопросы формирования исторического мышления будущих учителей при изучении исторических наук 107
Зокиров М. Ўқувчиларнинг ички дунёсига кириб боришда педагогик мулоқотнинг ўрни....111
Исмоилов Ш. Ўсмир ёшдаги ўғил болаларга таълим-тарбия беришнинг ўзига хос хусусиятлари ва педагогик асослари....114
Yo‘ldosheva D. Bo‘lajak o‘qituvchilar kreativ kompetentligining o‘ziga xos xususiyatlari va uni rivojlantirishga oid tajriba-sinov ishlari tahlili....117
Касимова Э. Янги Ўзбекистонда миллий ва диний қадриятлар асосида маънавий янгиланиш ижтимоий тараққиётнинг зарур омили 121
Мамазова З. Талабалар ўртасида китобхонлик маданиятини шакллантириш масалалари....125
Махмудова Д., Эшқораев Қ. Интегратив таълим ёрдамида ўқув машғулотларини ташкил этиш....127
Mahmudova S. Bo‘lajak musiqa ta’limi o‘qituvchilari ijtimoiy kompetentligini oshirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati 130
Муродова Д. Бўлажак мусиқа таълими ўқитувчиларининг бадиий-эстетик компетентлигини ривожлантириш мазмуни....133
Насимов С. Бошланғич синф ўқувчиларини мактабга адаптациясининг ижтимоий-психологик шароитларини эмпирик тадқиқ этиш....136
Носиров Н. Муҳандислик фаолиятида физик масалаларини ечиш уйғунлигини таъминлаш модели 139
Panjiev M. Texnikumda informatika fanini o‘qitish jarayonida bilish faolligini rivojlantirishda talabalarga yo‘naltirilgan yondashuv....142
Radjabova I. Ta’limni hamkorlik pedagogikasi asosida tashkil etishning nazariy asoslari....145
Rizayeva S., Rabbimova S. Chiziqli va chiziqli bo‘lmagan algebra masalalarini MATHCAD dasturida yechish....148
Ro‘ziyeva M. Jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish masalalariga doir....151

O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2022, [1/10/1]
ISSN 2181-7324

TARIX
https://science.nuu.uz/
Social sciences

УДК:944.265

Рахмон МУХАММАДИЕВ,
Ўзбекистон Миллий университети катта ўқитувчиси, (PhD)
E-mail: m.raxmon@nuu.uz

ЎзМУ профессори, тарих фанлари доктори З.Р.Ишанходжаева тақризи асосида

RELATIONS BETWEEN USMAN YUSUPOV AND NIKITA KHRUSCHEV

Annotation

The article considers and analyzes the contradictory relations of U. Yusupov - the first secretary of the Communist Party (b) of the Uzbek SSR in 1937-1950, the Minister of Cotton Production in 1950-1953, the Chairman of the Council of Ministers of Uzbekistan and N. Khruschev - the first secretary of the Communist Party (b) Ukrainian SSR in 1947-1949., Chairman in 1949-1953. Secretary of the Central Committee of the Moscow Region, General Secretary of the CPSU in 1953-1964 The article is based on periodicals, memoirs and historical sources.

Keywords: Usman Yusupov, Nikita Khruschev, contradictions, relations, party, leadership, politics, Uzbekistan, Ukraine, Stalin, Beria, republic, agriculture, cotton growing.

ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ УСМАН ЮСУПОВЫМ И НИКИТА ХРУЩЕВОМ

Аннотация

В статье рассматривается и анализируется противоречивые отношения У. Юсупова – первого секретаря КП(б) Узбекской ССР в 1937-1950 гг., министра хлопоководства в 1950-1953 гг., Председателя Совета Министров Узбекистана и Н. Хрущева - первого секретаря КП(б) Украинской ССР в 1947-1949 гг., председателя в 1949-1953 гг. секретаря ЦК Московской области, генерального секретая КПСС в 1953-1964 гг. Статья основана на материалах периодической печати, мемуарах и исторических источниках.

Ключевые слова: Усман Юсупов, Никита Хрущев, противоречия, отношения, партия, руководство, политика, Узбекистан, Украина, Сталин, Берия, республика, сельское хозяйство, хлопководство.

УСМОН ЮСУПОВ ВА НИКИТА ХРУШЧЕВ МУНОСАБАТЛАРИ

Аннотация

Мазкур мақолада 1937-1950 йилларда Ўзбекистон ССР КП(б) МҚ биринчи котиби, 1950-1953 йилларда иттифоқ Пахтачилик министри ҳамда 1953-1954 йилларда Ўзбекистон ССР Министрлар совети раиси лавозимларида ишлаган Усмон Юсупов ва 1947-1949 йилларда Украина ССР КП(б) МҚ биринчи котиби, 1949-1953 йилларда Москва вилоят КП(б) МҚ биринчи котиби, 1953-1964 йилларда совет иттифоқи КП(б) МҚ биринчи котиби лавозимларида ишлаган Никита Хрушчевнинг ўзаро зиддиятли муносабатлари даврий матбуот материаллари, тарихий, хотира асарлардаги маълумотлар ўрганилиб таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Усмон Юсупов, Никита Хрушчев, зиддият, муносабат, партия, раҳбарлик, сиёсат, Ўзбекистон, Украина, Сталин, Берия, республика, қишлоқ хўжалиги, пахтачилик.

Кириш. Тарих ўзаро зиддиятли, бир-бирига нисбатан салбий муносабатда бўлган қабилалар, турли гуруҳ, ташкилотлар, давлатлар ва ижтимоий-иқтисодий, сиёсий соҳада фаолият олиб борган жамиятда ўз ўрнига эга бўлган лидер шахсларнинг ўзаро муносабатларига шоҳид бўлган. Иттифоқнинг аҳоли нуфуси, илғор қишлоқ хўжалиги, саноат ишлаб чиқариш жиҳатидан етакчи республикалари бўлган Ўзбекистон ССР ва Украина ССРнинг совет ҳокимияти йилларидаги раҳбарлари Усмон Юсупов ҳамда Никита Хрушчевнинг ўз сиёсий фаолиятлари давомида юзага келган зиддиятли қарама-қаршилиги тарихнинг мана шундай ўзига хос мисолидир.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Совет даври сиёсий элитасининг тарихи бир қатор маҳаллий ва хорижий тадқиқотчилар томонидан ўрганилган, бугунги кунда ҳам тарихнинг бу йўналишида тадқиқотлар олиб борилмоқда. Жумладан совет даври сиёсий элитасининг вакиллари бўлган Усмон Юсупов ва Никита Хрушчев муносабатлари Н.А.Муҳитдинов [1], А.Абдураззоқов [10] сингари Усмон Юсуповнинг ҳамкасби, шогирди бўлган шахслар томонидан холисона баён қилинган. Хорижлик олимлар Уильям Таубман [3], Donald S. Carlisle [12], Б.Ресков, Г.Седов [16] ўз тадқиқотларида Усмон Юсупов ва Никита Хрушчев муносабатларини совет даври партиявий бошқарув нуқтаи назаридан ёритиб беришган.

Тадқиқот методологияси. Мақолада умум қабул қилинган усуллар тарихий таҳлил, қиёсий таққослаш, хронологик кетма-кетлик тамойиллари асосида совет даврининг икки сиёсий раҳбари Усмон Юсупов ва Никита Хрушчевнинг ўзаро муносабатлари баён қилинган.

Таҳлил ва натижалар. Усмон Юсупов ва Никита Хрушчев ўз миллий республикаларига раҳбарлик қилган пайтда дўстона муносабатда бўлишган. Усмон Юсупов 1937-1950 йилларда Ўзбекистон ССР коммунистик партияси биринчи котиби бўлган бўлса, Никита Хрушчев 1938-1949 йилларда Украина ССР коммунистик партияси биринчи котиби, министрлар совети раиси ва халқ комиссарлари совети раиси лавозимларида ишлаган. Улар ҳар сафар хизмат сафари юзасидан Москвага келганларида ўзаро бир-бирларининкида меҳмон бўлиб, Тошкент - Киев ўртасида телефон орқали мулоқот ҳам қилиб туришган [1]. Улар ўртасидаги зиддиятли муносабат биринчи марта 1947 йилда содир бўлган. Шу йилнинг 21-26 февраль кунлари ВКП(б) МҚ Пленими бўлиб, унда “Урушдан кейинги даврда қишлоқ хўжалигини юксалтириш тадбирлари тўғрисида”ги масала

кўриб чиқилган. Пленумда биринчи бўлиб, А.А.Андреев ҳисобот маърузаси қилади ва олти кун мобайнида қишлоқ хўжалигидаги оғир аҳвол ва унинг тараққиётини жадаллаштириш йўллари ҳар томонлама муҳокама қилинади. Пленум якуни бўйича ўн бўлим ва 157 банддан иборат кенгайтирилган қарор қабул қилинган [2].

Асосий маърузадан сўнг биринчи бўлиб Н.С.Хрушчев нутқ сўзлаган. Пленумга раҳбарлик қилаётган И.В.Сталин, Хрушчевнинг нутқини кескин саволлар билан тез-тез бўлиб ташлаб, ишидан қониқмаётганлигини, бу иттифоқнинг энг бой жумҳуриятларидан бўлган Украина қишлоқ хўжалигида, айниқса дон, қанд, чорва маҳсулотлари ишлаб чиқаришда етакчи бўлган жумҳуриятни судралишига нима сабаб бўлаётганлигини аниқ сўрайди. Сталиннинг Н.С.Хрушчев маърузасидан қониқмаганлигининг яна бир сабаби, ушбу Пленумда бутуниттифоқ қишлоқ хўжалиги ҳақида асосий маъруза қилиш дастлаб Н.С.Хрушчевга юклатилган бўлган. Сабаби урушдан кейин Украина халқ хўжалигида аҳвол анчайин жиддий тус олган бўлиб, одамларга очарчилик балоси хавф солаётган эди. Фақат Н.С.Хрушчевнинг ўзи мен Украина қишлоқ хўжалиги аҳволидан бошқа иттифоқдош республикалар қишлоқ хўжалигидан умуман хабардор эмасман, балки бу ишни Г.М.Маленковга юклатарсиз дегандан сўнг, Сталин маъруза қилиш вазифасини А.А.Андреевга топширган. Бу ерда Хрушчев аввалдан мавжуд муғомбирликка асосланган “камтаринлик” ниқоби остига яширинган, ўз қобилиятини паст баҳолаш услубини қўллайди. У ҳеч қачон Марказий Осиёда бўлмаган бўлсада, бироқ, ҳисобот маърузасини тайёрлашда у ерда бўлган ёрдамчилар маслаҳатларидан фойдаланиши мумкин эди. Гап бу ерда бошқа масалада эди. Ҳисобот маърузасини таклиф қилиш аслида Никита Хрушчев учун тузоқ эди. Қишлоқ хўжалигига бағишланган маърузада Н.С.Хрушчев Сталин билан келишмовчиликлари ҳақида очиқчасига ва Украинадаги аниқ оқибатлар билан гаплашиши ёки улар муаммоларни бутунлай унутиши керак эди [3].

Бир қанча мунозаралардан сўнг, Сталин охир оқибат Н.С.Хрушчев учун рози бўлиб, ҳисоботни маърузасини тайёрлашни бошқа одамга, аниқроғи А.А.Андреевга топширади. Аммо, у маъруза пайтида Н.С.Хрушчевдан Андрей Андреевнинг нутқи ҳақида қандай фикрда эканлигини сўраганда, Н.С.Хрушчев ҳамкасб дўстини танқид қилишдан ўзини тийиб туролмайди. Шунда “мана сиз маъруза қилишдан бош тортдингиз ва яна ҳозир бошқаларни танқид қиляпсиз” - дейди Сталин [3].

Хрушчев Андреевни ўзини ҳимоя қилиш учун танқид қилади. Андреев унинг Украина қишлоқ хўжалигига эътиборсиз раҳбарлигини маъқулламаслигини, жумҳуриятдаги аҳвол учун асосий айбдор сифатида ўзини кўрсатишини яхши билган. Шунинг учун ҳам у маъруза пайтида “энг яхши ҳимоя ҳужум” қабилида бошқаларни танқид қилишга ўтади. Маърузаси чоғида у иккита нарсани таъкидлайди: Украинага экиладиган уруғлик ғалла ва жўхори учун зарур бўлган фоизни ажратиш ва давлат квоталарига мувофиқ баҳорги буғдой ҳосилини табиий офатларни ҳисобга олган ҳолда донни давлатга топшириш муддатини кечиктириш зарурлиги. Унинг бу жасорати кутилмаганда вазиятдан чиқишига ёрдам беради. “Тўсатдан, - дейди Н.С.Хрушчев, - Сталиннинг ўзи Украинага ёрдам керак деган масалани кўтарди”. Бу ҳақда Хрушчев ўзининг “Воспоминания” деб номланган хотира китобида қайд этиб ўтган [4]. Балки шу сабаб ҳам Сталин Н.С.Хрушчевнинг маърузасидан қониқмасдан, уни қаттиқ танқид қилган бўлиши эҳтимол.

Пленумда Никита Хрушчевдан кейин иккинчи бўлиб Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси биринчи котиби Усмон Юсупов маъруза қилган. У Ўзбекистонда пахтачилик ва қишлоқ хўжалигининг бошқа тармоқлари тараққиёти тўғрисида қисқача гапиргач, Н.С.Хрушчевни танқид қилиб, Украина қишлоқ хўжалиги қолоқлиги учун шахсан у масъулиятли эканлигини таъкидлайди. Шундан кейин, Ўзбекистон ССР Украина ССРга мутахассислар, тракторлар, юк автомобиллари, от-улов ва бошқалардан ёрдам кўрсатишга тайёр, дейди. Бу гап Сталинга маъқул келиб, Усмон Юсуповни мақтайди ва Н.С.Хрушчевни турли баҳоналар ўйлаб топишда айблайди [5].

1947 йил феврал пленумидаги Усмон Юсуповнинг танқидлари, Сталиннинг норози кайфияти тез орада ўз натижасини кўрсатади. Шу йилнинг март ойида Украина Коммунистик партияси Марказий Комитети партиялар ва ҳукумат раҳбарларининг лавозимларини бўлиш йўли билан “партия ва давлат ишларини кучайтиришга” доир қарор қабул қилади. Л.М.Каганович Марказий Комитетнинг биринчи котиби этиб сайланади, Н.С.Хрушчев эса фақат Киев шаҳар комитети ва вилоят қўмитасининг биринчи котиби бўлиб қолади. Н.С.Хрушчевнинг Марказий Кўмита йиғилишидаги нутқи ҳам кутилмаганда камтарона ўтади. Одатдаги ҳазиллар, мақоллар ва ҳамкасбларига қаратилган танқидлар ўрнига, у тўсатдан “ўзини танқид қилиш билан бошлаб”, “қишлоқ хўжалигидаги, партия ва хукумат раҳбариятидаги жиддий хатолар, Украинадаги мавжуд муаммолар” ҳақида гапиради [6].

Февраль пленуми воқеалари ва унда Усмон Юсуповнинг Н.С.Хрушчевга нисбатан танқидий гаплари ва Сталиннинг қониқмаслик кайфияти, қолаверса, ўзини марказдаги етакчилар қаторида кўришни орзу қилиб юрган Н.С.Хрушчевни тўсатдан Украинада иккинчи одамга айланиб қолиши, шубҳасиз унда ўзига оид маълум бир хулосага келишда “катта оғаларга” туртки берган Усмон Юсуповга нисбатан адоват пайдо бўлишига олиб келган.

Усмон Юсупов ва Никита Хрушчев ўртасидаги иккинчи зиддиятли вазият 1952 йилда Усмон Юсупов иттифоқ Пахтачилик министри бўлиб ишлаб юрган кезларда содир бўлган. 1950 йил 5 апрелда иттифоқ Пахталик вазирлиги ташкил этилиб, унга Усмон Юсупов раҳбар этиб тайинланган [7]. Никита Хрушчев эса бу вақтда бутуниттифоқ коммунистик партияси марказий қўмитаси котиби эди. Натижада, иттифоқнинг халқ хўжалигида ўз ўрнига эга бўлган иккита миллий республиканинг партия вакиллари Москвада ўзаро муносабатларни ойдинлаштириш учун янада бир-бирларига яқинлашишади. Пахта хом ашёсига бўлган юқори эҳтиёж, Усмон Юсупов бошчилигидаги иттифоқ Пахтачилик вазирлигидан пахта экиш учун қулай иқлим шароитли янги майдонларни ўзлаштириш вазифасини ҳал этишни талаб қиларди. Бир қанча ўрганишлардан кейин Иттифоқ ҳукумати пахтачилик вазирлигининг таклифи билан 1951 йилда РСФСР, Украина ва Молдавия ССРнинг жанубий вилоятларида пахта экиш тўғрисида қарор қабул қилган.

1952 йилда Украинада пахта ҳосили яхши бўлмайди, шу билан биргаликда қишлоқ хўжалигининг бошқа соҳаларида ҳам орқада қолишлар юзага келади. Усмон Юсупов шу соҳага масъул сифатида барча пахта экувчи жумҳуриятлардан пахта режасини бажаришни талаб қилган. Ўзаро муносабатлари яхши бўлмаган ва 1947 йилги воқеалар пайт пойлаб юрган Н.С.Хрушчев бундай вазиятда реванш олиш имкониятини қўлдан бой беришни ҳоҳламаслиги тайин эди. Н.С.Хрушчев бу ишнинг якунини И.В.Сталинга маълум қилиб,

Украинадаги кўпгина жамоа ва давлат хўжаликлари вайрон бўлганлиги, ерларнинг унумдорлиги пасайиб, асрлар мобайнида етиштирилган юксак ҳосилли дон ва техник экинларни ишлаб чиқариш кескин камайганлиги, деҳқонларнинг моддий фаровонлиги ёмонлашганлиги ва бошқа хунук оқибатлар ҳақида ҳисобот берган. Шундан сўнг Сталин ўзининг илгариги қарорини бекор қилиб, бу зоналарда пахта экишни тақиқлаб, Пахтачилик министрлигига қаттиқ танбеҳ берган [8]. Н.С.Хрушчев ўз режалари бўйича Усмон Юсуповни И.В.Сталин томонидан қаттиқ жазоланишини кутган. Аммо, бундай бўлмайди. Сабаби, И.В.Сталин Усмон Юсупов бошчилигидаги Ўзбекистон халқининг Иккинчи жаҳон уруши йилларидаги фидокорона фронт орти меҳнатларини юксак қадрланган.

Украинада пахта етиштириш масаласи ҳақида гапирадиган бўлсак, бу ерда пахта экиш тажриба ёки янгилик эмас эди. Аслида Украинада XX асрнинг 30-йилларидан бошлаб пахта етиштириб келинган. Иккинчи жаҳон урушигача бўлган даврда Украинанинг жанубий ҳудудларида Қрим билан биргаликда ҳисоблаганда 260 гектар ерга пахта экилган ва йилига ўртача 100 минг тонна пахта хом ашёси етиштирилган. Урушдан сўнг 1952 йилга келиб, Украина республикасида пахта экиладиган суғорма майдонлар миқдори 475 минг гектарга етказилган. 1956 йилга келганда Ўрта Осиё республикалари ва Кавказортида пахта етиштиришнинг кўчайтирилиши муносабати билан қолаверса, Украина деҳқонларининг лалми ерларда пахта етиштириб бўлмайди деган баҳоналари-ю ва кам ҳосиллик сабаб, Хрушёвнинг ташаббуси билан Украина пахта экиш бутунлай тўхтатилган [9].

Пахта етиштириш жаҳондаги энг мураккаб деҳқончилик тури бўлиб, 8-9 ой давомида муттасил меҳнат қилади. Бундай меҳнат турининг машаққатларига кўникмаган Украина деҳқонлари, хўжалик ва ҳукумат раҳбарлари Украина пахта етиштириб бўлмайди дейишганда, иттифоқ Пахтачилик министрлигининг талабчанлиги оғир ботган кўпгина юқори партия раҳбарларида жумладан, Н.С.Хрушчевда Усмон Юсуповга нисбатан салбий муносабатлар пайдо бўлган [10]. Бу муносабат кейинчалик ўз кучини кўрсатган. 1953 йилнинг март ойида И.В.Сталиннинг ўлимидан сўнг, Москвада сиёсий нотинчликлар даври бошланади, ўзининг сиёсий имкониятлари ва атрофидаги яқин кишиларнинг кўмаги билан 1953-1954 йилларда Н.С.Хрушчев Иттифоқ Компартияси биринчи котиби лавозимини эгаллаган. Шундан кейин, Ўзбекистон сиёсий элитасида ҳам параллел жараёнлар содир бўлган. 1953 йил 15 мартда иттифоқ Пахтачилик Министрлиги тугатилади ва Усмон Юсупов Тошкентга қайтариб юборилади [11].

Миллий республикаларда ўзига ҳайриҳоҳ бўлган партия вакилларини асосий лавозимларга тайинлаб, шу орқали марказда ҳокимиятини мустаҳкамламоқчи бўлган Л.П.Берия Усмон Юсуповни шахсан ўзи Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раиси лавозимига тавсия қилади. Бу лавозимда ишлаб келган Нуриддин Мухитдинов лавозимидан бўшатилиб, министрнинг биринчи ўринбосари этиб тайинланади. Ўзбекистон ССР сиёсий элитасида И.В.Сталин вафотидан кейинги беш йиллик даврда катта ўзгаришлар рўй беради. Аввало, партиянинг Москвадаги олий раҳбарлари қарори билан республикага қайтарилган Министрлар Совети раиси Усмон Юсупов, Н.С.Хрушчевни ўтмишдаги рақиби ҳамда, Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришга бўлган ўзгача қарашлари туфайли сиёсий фаолиятдан четлаштирилган [12].

Қўшни тожикистонлик пахтакор олимлар томонидан кашф қилиниб, айрим сохта “пахта усталари” томонидан қўллаб-қувватланган квадрат уялаб экиш либерализм тарафдори бўлган Н.С.Хрушчев маъқул келади. Пахтани янгича 45х45 тизимида экиш барча пахтакор республикаларда қизғин муҳокама қилинади. Усмон Юсупов эса ўзининг бир неча йиллик тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, бу усулга бутунлай қарши бўлган. Пахта қатор орасини 60 сантиметрдан яқин қилиб экиш, Ўрта Осиё шароитига бутунлай тўғри келмаслиги фикрида қатъий туриб, яккаланиб қолган Усмон Юсупов аламзада Н.С.Хрушчев томонидан янгиликка қарши “пессимист” деб айбланиб, Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раиси лавозимидан олинган [13].

Аслида Усмон Юсуповнинг пахтани квадрат уялаб экиш тажрибасига қарши бўлганлиги Н.С.Хрушчев сиёсатининг амалга ошириш керак бўлган режасининг бир қисми, баҳона бўлган холос. Н.С.Хрушчев миллий республикалар ичида биринчи навбатда, марказдаги амалдорлар билан яхши муносабатда бўлган Усмон Юсуповни ўзига сиёсий рақиблардан бири сифатида кўрган. Н.С.Хрушчевнинг мақсади Тошкентга келиб, бир қанча ўзига ҳайриҳоҳ ва Усмон Юсуповга қарши партия вакиллари муҳокамаси орқали, уни халқ олдида обрўсизлантиришдан иборат бўлган. Фикримизни исботи сифатида 1955-1957 йилларда Ўзбекистон Компартияси биринчи котиби бўлган Нуриддин Муҳитдиновнинг 1992 йил “Шарқ юлдузи” журналининг биринчи сонида “Усмон Юсупов” сарлавҳаси билан эълон қилинган мақоласидаги жумлаларни келтирамиз: “...Никита Сергеевич Тожикистондан Тошкентга катта режалар билан келди – у жумҳурият билан ҳар томонлама танишишни, биринчи навбатда кадрларни назардан ўтказишни ўйлади. Шу жумладан, ходимларнинг Юсуповга муносабатини билмоқчи бўлди. Тошкентга келгунга қадар, у сўзсиз Бериянинг шериклари берган гувоҳликларни ўқиган. Ҳамроқул Турсунқулов раислик қилаётган жамоа хўжалигида ва Тошкентдаги жумҳурият фаоллари йиғилишида раҳбар ходимларнинг ўзи Усмон Юсуповни танқид қилиб, уни пахтачиликни механизациялаштиришга қаршилик кўрсатаётганликда, илғор ишлар йўлида ғов бўлаётганликда ва бошқа гуноҳларда айблаганликлари, унда Ўзбекистон раҳбарлари бу гувоҳликларни қараб чиқишлари ва Усмон Юсуповни партия ва давлат масъулиятига тортишлари мумкин, деган фикр шаклланишига асос бўлди. Шу сабабли Хрушчев Москвага қайтгач, мазкур хужжатни танишиш ва қараб чиқиш учун Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси раҳбарларига юборилди...” [14].

1954 йил 18 декабрда КПСС Марказий Комитети биринчи секретари Никита Хрушчёв бошчилигида Тошкентда йиғилиш ўтказилиб, унда 54 ёшли Усмон Юсупов ноҳақ равишда Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг раиси лавозимидан олиб ташланади ҳамда кейинчалик у Мирзачўлдаги “Боёвут” совхозига директор қилиб жўнатилади [15]. Агар ўша вақтда Усмон Юсупов ўзи ҳоҳлаганида бирон бир дипломатик бўлимда ёки матлубот кооперациясида кичикроқ раҳбар лавозимида ишлаши мумкин эди. Бироқ, бундай лавозимда қолиб ишлаш учун Усмон Юсупов партия ва ҳукуматнинг юқори лавозимдаги раҳбарларига илтимос қилиши ва уларнинг айтганларини сўзсиз бажариши керак бўларди [16]. Усмон Юсуповни Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раиси лавозимидан олиниб, кичик бир совхозга директор қилиб юборилиши ўша даврда шубҳасиз республика даражасидаги сиёсий раҳбар шахс учун сургун қилинишдек аҳамиятга эга эди.

Хулоса ва таклифлар. Усмон Юсупов сиёсий фаолиятдан кетгандан кейин ҳам унга бўлган тазйиқлар, босимлар тўхтамаган. Никита Хрушчев доимий равишда маҳаллий партия вакилларининг “ахборотлари” асосида

уни марказ назоратида тутиб тўришга ҳаракат қилган. Ҳар гал Москвадан Ўзбекистонга келган партия ходимлари Усмон Юсупов билан эски таниш сифатида учрашишгандан кейин, албатта унга Москва ёки Тошкентдан телефон қилиниб, дўқ-пўписалар қилинган. Шундай оғир шароитларда ва Марказнинг доимий босими остида Усмон Юсупов Ўзбекистоннинг манфаатини ҳимоя қилишга, республика иқтисодининг ривожланиши ва халқнинг турмуш даражасини кўтаришга бор кучини сарфлаган.

АДАБИЁТЛАР

1. Муҳитдинов. Н.А. Усмон Юсупов // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 1992. №1. – Б. 165.
2. Протокол №9 заседания Пленума ЦК ВКП(б) от 21, 22, 24, 26 февраля 1947 года. http://ргани.рф/fond-2-opis-1-plenumy-ck-vkpb-kpss-xviii-xix-xx-xxii-sozyvov.
3. Уильям Таубман. Хрущев. Жизнь замечательных людей. Серия биографий. – Москва: Молодая гвардия, 2008. – С. 224.
4. Хрущев Н.С. Воспоминания. – Москва: Вагриус, 1997. – С. 406.
5. Муҳитдинов. Н.А. Усмон Юсупов // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 1992. №1. – Б. 166.
6. Уильям Таубман. Хрущев. Жизнь замечательных людей. Серия биографий. – Москва: Молодая гвардия, 2008. – С. 226.
7. Қизил Ўзбекистон. 7 апрел 1950 йил. №81.
8. Муҳитдинов. Н.А. Усмон Юсупов // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 1992. №1. – Б. 167.
9. http://nado.znate.ru/Хлопководство/ История хлопководство в Украине.
10. Абдураззоқов А. Абадий барҳаёт сиймолар. – Тошкент: Турон-иқбол, 2019. – Б. 37.
11. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 - 1956 гг. // под ред. Мандельштам Ю.И. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956. – С. 78.
12. Donald S. Carlisle. The Uzbek Power Elite: Politburo and secretariat (1938-83). Central Asian Survey. Vol. 5. No. 3/4. 1986. – P. 106.
13. Абдураззоқов А. Абадий барҳаёт сиймолар. – Тошкент: Турон-иқбол, 2019. – Б. 38.
14. Муҳитдинов. Н.А. Усмон Юсупов // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 1992. №1. – Б. 169.
15. Ўзбекистон ССР раҳбариятининг ижтимоий ва сиёсий фаолияти (1945-1983 йиллар). Масъул муҳаррир: Қ.Ражабов. – Тошкент: Фан, 2020. – Б. 223.
16. Песков Б., Седов Г. Усман Юсупов: Жизнь замечательных людей: Серия биографий. – Москва: Молодая гвардия, 1976. – С. 237.